

PŘÍSPĚVEK K PROBLEMATICE GRAVETTIENSKÝCH A PAVLOVIENSKÝCH ŽENSKÝCH IDOLŮ

Ludmila Kaňáková-Hladíková, ÚAM FF MU, Brno

Príspevek se věnuje morfologickému rozboru gravetienských resp. pavlovienských ženských idolů a možným symbolickým přesahům konkrétních znaků. Staví do protikladu idoly západoevropské a východoevropské a poukazuje na jisté znaky kombinace prvků obou okruhů ve středoevropském a jihoalpském prostoru.

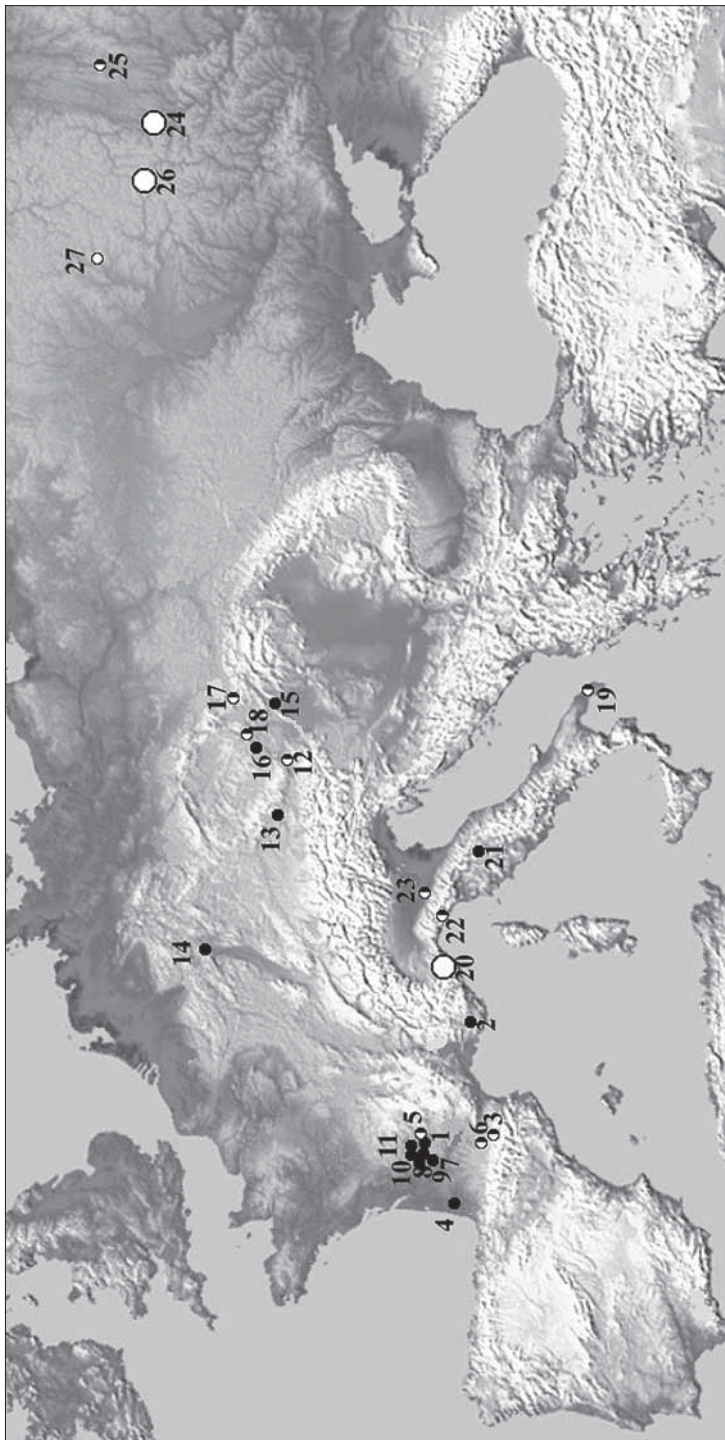
Ačkoli jsme v minulosti byli svědky řady pokusů o morfologické analýzy ženského idolu ze střední fáze mladého paleolitu (Leroi-Gourhan 1965, 1968 aj., Gamble 1982), výsledky nikdy nepřekonal hranici více či méně vykonstruovaného morfologického třídění. Ženským idolem jsou zde míněny autonomní antropomorfní výtvarné projevy na mobilním suportu, vypracované v objemu, nikoli v ploše. Opustíme-li metrické indexy a více méně obsesivní zájem o míru obezity tzv. venuší a její důvody, můžeme přinejmenším vysledovat dvě různá pojetí ztvárnění, která jsou dobře geograficky vymezená a odkazují zřejmě rovněž na jisté nadstavbové rozdíly jejich vzniku.

1. Analýza

Základem pozorování budou následující prvky – držení hlavy, zobrazení tělesných periférií, postoj, poloha paží, zobrazení oděvu a ozdob, pojetí ňader. Na základě pozorování těchto morfologických prvků byly do „typáře“ pro svá specifika volně zařazeny i západoevropské nemobilní reliéfy z Laussel a Abri Pataud.

Při pouhém makroskopickém srovnání je zjevné, že ženské idoly tzv. východoevropského okruhu jsou charakterizovány zřetelně předchýlenou kulovitou hlavou, důrazem na pečlivě vypracování horních a dolních končetin v plné, či téměř plné délce, založením rukou na břicho, postojem s nohama mírně „do X“, a četnými zobrazeními ozdob a složitých účesů (obr. 2 až 4). Jejich autoři věnovali velkou pozornost především vypracování rukou složených na břicho, často dokonce s oddělením a jemným provedením jednotlivých prstů (obr. 5). Velmi často jsou pečlivě vypracovány i dolní končetiny (Gagarino, Kostenki, Avdějevo, Jeliseviči), v řadě případů dokonce oddělené od sebe, což vyžadovalo jednak jemnější práci a technické zvládnutí a jednak šetrnější zacházení (obr. 6). Můžeme si tedy být jisti, že se toto náročné ztvárnění podílí na symbolice idolu, že není náhodné. V umění přírodních národů, které je jediným známým srovnávacím materiálem k paleolitickému výtvarnému projevu, neexistuje nahodilost ani detailizace nepodstatných partií (Lévi-Strauss 1996, 46–49). Protože jde zároveň o tvůrčí akt náročný na preciznost a vynaloženou práci i čas, nezbytně se jeví detailní propracování signifikantním. Gesto rukou je interpretačně důležité, protože je mu věnována výtvarná pozornost. Vypracování celých paží a důraz na jednotlivé prsty, rozdělení nohou od kolen dolů a detaily účesu a ozdob jsou záznamem, nikoli estetizujícím projevem. Jednotlivé prsty jsou provedeny mimo východoevropský areál jen v Laussel a Willendorf II. Charakteristický postoj s „nohama do X“ zaujímá mimo východní Evropu opět jen venuše willendorfská, určitý náznak lze spatřovat také v případě hlavního reliéfu z Laussel.

Tzv. sibiřské idoly jsou často vřazovány do východoevropského okruhu, jejich morfologie je však odlišná. Hlava je sice kulovitá, často se zachycením složitější struktury účesu, a idoly zachovávají gesto rukou složených na břicho, ale nenajdeme tu znaky zásadní pro interpretaci tématu východoevropských idolů. Nohy jsou rovné i v dolní části, až na jedinou výjimku z Maľty nejsou zcela oddělené, hlava není předchýlená, postava je štíhlá, bez objemových

1. Mapa. Obrázek 1: idoly „západoevropské“ ●, idoly „východoevropské“ ○. Podklad převzat z <http://nihilum.republika.pl>.

1. Abri Pataud	6. Lespugue	11. Tursac	16. Dolní Věstonice	21. Trasimeno	26. Avdějevo
2. Aix-en-Provence	7. Monpazier	12. Willendorf	17. Petřkovice	22. Chiozza	27. Jeliseviči
3. Bédailhac	8. La Mouthie	13. Weiberg	18. Pavlov	23. Savignano	
4. Brassenpouy	9. Pechialet	14. Linsenberg	19. Parabita	24. Kostenki	
5. Laussel	10. Sireuil	15. Moravany n. V.	20. Grimaldi	25. Gagarino	

akcentů ve střední partii, řada z nich naprosto pomíjí objem ňader a vykazuje jen mírné zaoblení nebo dokonce jen ryté naznačení obloučků. Ozdoby jsou vzácné, omezují se na dvojitý výskyt bederního pásu, naopak relativně časté je zachycení celkového oděvu.

Naopak západoevropské ženské idoly¹ jsou charakterizovány nezájmem o vyjádření periferií, chybí často celá hlava a celé paže, nohy jsou vyjádřeny maximálně ke kolenům (obr. 7). Pokud je hlava realizována, pak je vzpřímená, nikoli předchýlená (obr. 8). Realizované horní končetiny jsou založeny na prsou, nikoli na břiše (obr. 9 a 10). ňadra jsou pojata plně, až excesivně, doklady oděvu až na jedinou výjimku chybí (předpokládaná kapuce idolu z Bèdeilhac), ozdoby se prakticky neobjevují². Tzv. venuše s rohem z Laussel se tomuto pojetí vymyká svým charakteristickým gestem ruky položené na břiše, vypracováním jednotlivých prstů a lehce „X“ postojem (obr. 11).

Znaky západoevropského okruhu dobře definují například západoevropské gravettinské idoly z Aix-en-Provence, Lespugue nebo Brassempouy. Některé z nich se objevují i na příkladech středoevropských (Moravany nad Váhom, Dolní Věstonice), italských (Savignano) nebo i východoevropských (Gagarino), nikoli však tzv. sibiřských. Signifikantní se jeví především pozice paží na prsou a vzpřímení nebo zanedbání hlavy, jako opozitum hlavy předchýlené.

Vidíme dobře, že především v oblasti středoevropské, tradičně považované za „kulturně tranzitní“ zónu, jsou znaky obou okruhů smíšený. Idol z Willendorf II (obr. 12) spojuje typický těhotenský (porodní) postoj se schýlenou hlavou a spojenými koleny s gestem zcela jiného druhu – založením paží na prsou, které lze v souvislosti s prezentovaným mateřstvím spojit (s pochybnostmi) přinejlepším s fenoménem kojení. Ale v případě, že hlava je vzpřímená a nohy rovné (Lespugue), jeví se toto gesto spíše jako projev ženského sebeuvědomění. Že jde v případě willendorfského idolu o porodní fázi nasvědčuje i již pokleslé břicho, které není tukové – nevisí a není obézní zbytek těla, z pohledu shora je křivka klenutá. Masivní ňadra mohou rovněž odkazovat na závěrečnou fázi gravidity a porod. Východoevropským znakem je také spirálový copový účes tohoto idolu.

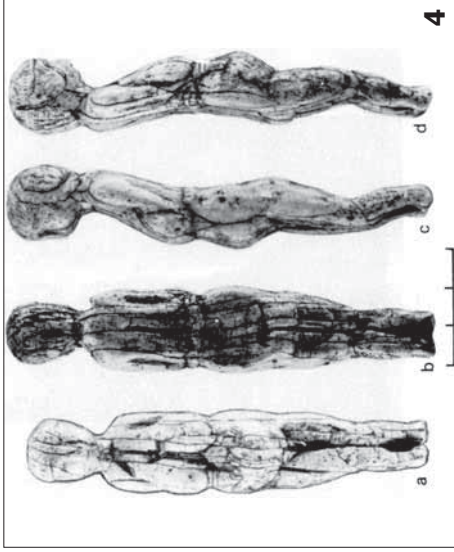
Toto míšení vlivů můžeme doložit i jinými středoevropskými doklady. Idol z Petřkovic spojuje štíhlou siluetu s lehce naznačenými ňadry východoevropského typu se zanedbáním vyjádření hlavy, horních končetin a periferií dolních končetin. Některé zlomky idolů z Pavlova (obr. 13) a Dolních Věstonic dokládají zobrazení typicky východoevropských ozdob (široký pás kolem pasu na obou torzech z Pavlova), pokud však lze určit, tělesné proporce jsou pojímány jako v západoevropském projevu. Tzv. houbovitě hlavičky z Pavlova (Svoboda 2002, 24) jsou zřejmě zobrazením hlavy v kapuci.

Některé grimaldské idoly na první pohled zaujímají postoj velmi vzpřímený s hlavou spíše pozdvihnutou až lehce zakloněnou. Předchýlení hlavy, běžné ve východoevropském pojetí, je patrné jen na jednom z nich (obr. 14). Také zběžně provedený idol z Chiozzy (obr. 15) nese předchýlenou kulovitou hlavou. Specifické pro jihoalpskou oblast je protažení týlu do špičky a další symbolické deformace tvaru hlavy (Parabita, Savignano). Pokud jsou naznačeny paže, zachovávají však východoevropskou variantu - složené na břiše (obr. 16 a 17). Jedinou výjimkou je idol ze Savignana, kde torzo nadloktí naznačuje spíše založení na prsou a i ostatní morfologické znaky řadí tento idol k západoevropskému pojetí. Poslední jihoalpský idol z okolí Trasimenského jezera je přes své miniaturní rozměry typickým dokladem ztvárnění bipolárního tématu, podobně jako idol z Weinbergu.

Středoevropské a italské idoly tedy znaky obou okruhů různým způsobem mísí, některé italské mají navíc zcela specifické znaky. Rovněž najdeme jednotlivě morfologické „výpůjčky“ i mezi dvěma hlavními výše definovanými okruhy (obr. 1 – mapa).

Od počátku je také třeba rozlišovat mezi vyjádřením celé postavy a hlavičky. Pokud je záměrem zpodobit hlavu, je jí v západní Evropě dáno pečlivé vypracování detailů (Brassempouy), naopak při záměru zpodobit celou postavu je hlava zcela nebo téměř zcela v západní Evropě pomíjena. Ve východoevropském okruhu sledujeme, zdá se, opačný trend. Zobrazení celého těla je detailní, včetně pojetí hlavy, zatímco známé hlavičky (především Kostenki) jsou

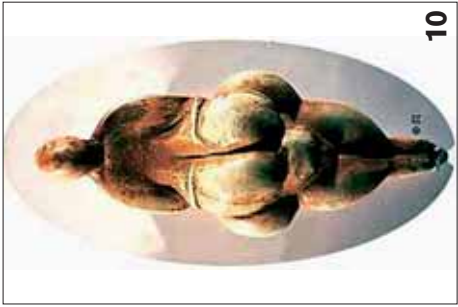

2. Kostenki, převzato; 3. Kostenki, převzato; 4. Avdeev, převzato; 5. Kostenki, převzato; 6. Gagarino, převzato; 7. Brassempouy, převzato; 8. Monpazier, převzato.

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

9. Aix-en-Provence, převzato, 10. Lespugue, převzato; 11. Laussel, převzato z Leroi-Gourhan, André 1965, fig. 55; 12. Willendorf, převzato; 13. Pavlov, převzato; 14. Grimaldi, převzato; 15. Chiozza, převzato; 16. Savignano, převzato; 17. Parabita, převzato; 18. Willendorf, převzato z McDermott, Leroy 1996, fig. 5.

sumární. Z tohoto hlediska střeoevropské zobrazení samostatné hlavy z Dolních Věstonic odpovídá spíše pojetí zápoevropskému³.

Dále je třeba znovu upozornit na fakt, že zobrazení figurálního námětu v paleolitu není nikdy realistické, a to ani v případě zoomorfů. Jistě, má realistické detaily a působí velmi přesvědčivě, ale celek je vždy v menší či větší míře stylizovaný. Proto není potřeba konstruovat hypotézy o obrně lícního nervu nebo jiném tělesném či dokonce mentálním postižení předobrazu Dolnověstonické hlavičky. Teorie „portrétu“ v paleolitickém umění je již překonána⁴.

Ani úvahy o skutečné obezitě gravettienských žen nejsou na místě. Proč by se měly v tělesných proporcích tak extrémně lišit od žen aurignacienských či magdalenienských a koneckonců také od nositelek výchoevropského gravettienu? Jedná se o čistě symbolický záměr, jehož smysl je velmi dobře zachycen na samotných výtvarných dokladech. Jak je patrné při bližším pohledu, nejde o zobrazení tukového laloku situovaného anatomicky u žen „pod pasem“, ale o zobrazení „vzdutého života“ v oblasti solárního plexu, tedy stavu pokročilého těhotenství. Svědčí o tom i příčný profil břicha, dobře patrný při pohledu shora (např. Mc Dermott 1996). Jeho křivka není plochá jako v případě obezity, ale výrazně zakřivená až ostrá (obr. 18). Tímto směrem poukazují také výrazněji stylizované italské venuše (Grimaldi) nebo idoly z Brassempouy s výrazně vystupujícími útvary v břišní partii (obr. 19). Jeden z kostěnkovských idolů (obr. 20) má ruce dokonce položené na horní partii stehen a schýlená poloha těla naznačují více než přesvědčivě porod. Tento artefakt tak rovněž potvrzuje „porodní symboliku“ spojených kolen. Ačkoli z hlediska našeho přecivilizovaného porodnictví se nám spojená kolena jeví při porodu jako kontraproduktivní, v tradičním pojetí porodu (dnes lehce oživaného například trendem tzv. přirozeného porodu) je spojení kolen prostředkem usměrňování a usnadnění porodu. Schýlená hlava přesvědčivě vyjadřuje jak fyzickou (tlačení hrudními svaly), tak psychickou (interiorizace myslí rodičky) stránku porodu. Ruce na břicho nebo na stehnech podporují tlak a spojená kolena zabraňují příliš rychlému postupu plodu a směřují jej k perineu, zvláště v tradiční porodní poloze vestoje. Odlišnost těl ženských idolů aurignacienských a magdalenienských je tedy dána v odlišnosti samotné symboliky zobrazení.

Zajímavé jsou v tomto ohledu také specifické ozdoby idolů výchoevropského okruhu. Typické jsou zvláště šňůrky v podpaží nad nadry nebo kolem pasu, a dále pásy křížící se na hrudníku. Rekonstrukce Libora Baláka (Balák 2004) prokázaly, že by se mohlo jednat nikoli o textilní či kožené pásy samy o sobě, ale důležité (resp. zaznamenaní hodné) byly na tyto pásy našívané ozdoby. Jak vysvítá ze samotných výtvarných projevů, i z hrobových nálezů, základem zdobení byly především spirálovité ulity mlžů. Komplexní symboliku spirálovité stáčených ulit přesvědčivě rekonstruoval Mircea Eliade (Eliade 2004, 127–151), který ji spojuje s lidskou tendencí řadit události do cyklů, s cyklickým prožíváním času i lidských osudů i s vírou ve zmrtnýchvstání, což je základní kámen lidské psyché, projevující se i v celé řadě pozdějších dokladů, ať již na něj byly aplikovány zemědělské mýty spojené se znovuzrozením pohřbeného zrna nebo tzv. apolonské a jiné sluneční mýty. Proto se ulity intenzivně spojují především se záležitostmi sňatku, těhotenství, porodu a smrti. Do souvislosti je kladeno svinutí ulity a svinutí těla plodu v tzv. embryonální poloze. Nelze v tomto kontextu rovněž pominout známý fakt, že vlasy celé řady ženských idolů výchoevropského okruhu jsou stáčené do spirál, a že tyto účesy nejsou! zobrazením skutečného účesu, protože často vyžadují takovou délku vlasů, jakou nelze v podmínkách života paleolitických lidí předpokládat (obr. 21). Spíše se tedy tato spirála jeví jako další odkaz na v těhotenství intenzivně prožívanou symboliku (znovu)zrození.

Pokud bychom hledali praktický smysl těchto specifických „ozdob“, můžeme se inspirovat i v řadě populárních obrazových etnografických pramenů o societách v „předtextilním“ způsobu života. Podobné široké pásy slouží matkám, resp. jejich dětem v kojeneckém a časném batolecím věku jako transportní pomůcky (obr. 22 a 23). Mláďata vyšších primátů, včetně lidských dětí patří mezi tzv. nošence, tzn., že se v tomto období života aktivně přidržují na

19. Grimaldi, převzato; 20. Kostenki, převzato; 21. Willendorf, převzato; 22. Žena Yequana, převzato; 23. Žena Lisu, převzato; 24. Kostenki, převzato.

těle matky. V lidském případě je chybějící srst sloužící k zachycení na těle matky nahrazena u přírodních národů širokými popruhy situovanými v místech, kde držíci se dítě nepřekáží matce v pohybu. Zde můžeme spatřovat podpůrný argument také v nepřítomnosti těchto ozdob v tzv. sibiřském prostoru. V tvrdších klimatických podmínkách byly děti nošeny v kožešinových vacích, tak jak je to známo od současných societ žijících v arktických podmínkách (Carpenter–Varley–Flaherty 1959 aj.). U těchto pásů se tedy spojuje funkce praktická a symbolická; vzhledem k výzdobě ulitami mohly být předmětem tradičního daru při příležitosti iniciace, sňatku nebo početí (Eliade 2004, 131, 136 aj.).

Jiným tzv. nadstavbovým fenoménem je bipolární téma projevující se na řadě mladopaleolitických ženských idolů, i když častěji až magdalenienických. Tendence k zobrazení dvojakých antropomorfních motivů se nicméně běžně objevuje již v gravettien/pavlovienu. Jmenujme minimálně tzv. prsovitě závěsky z Dolních Věstonic (Svoboda 2002, 37), párový reliéf z Laussel nebo venuše s falem místo horní poloviny těla z Tursac (gravettien), Sireuil (gravettien), Milandes (gravettien/protomagdalenien), Weibergu (gravettien) nebo Cueva Parabita (epigravettien) a Trasimena (gravettien). Jistou podobnost vykazují rovněž již aurignacienský idol z Trou Magrite. Naopak bipolární tematika přičítaná idolům z Dolních Věstonic (Svoboda 2002, 37) a Savignana se nejeví příliš nápadnou.

Podobnou rovinu stylizace představují zřejmě i specifické idoly z lokality Mezin (mj.), někdy dosti nepravděpodobně prohlašované za ptačí motivy (ačkoli ptačí idoly s rozestřenými křídly se na lokalitě také našly), případně za autonomní falické symboly. Jde o klavířformní stylizace spíše ženského těla, morfologicky blízké více magdalénienským než gravettienským idolům. Na rozdíl od nich jsou doslova koberecovitě pokryté geometrizovaným vzorem. Vidíme tedy, že narozdíl od tématu cyklické obrody reprezentované těhotenskými a spirálovitými motivy, téma bipolarity a splynutí protikladů se jeví globálnějším, resp. nevymezuje se v rámci střední fáze evropského mladého paleolitu geograficky.

2. Základní přehled sledovaných znaků u gravettienských a pavlovienských idolů

Západní Evropa

(Abri Pataud – nemobilní reliéf! chybí paže, hlava realizovaná bez detailů x nohy realizovány až do periferií, rovné)

Aix-en-Provence – ruce na prsou, nohy od kolen chybí, ňadra a boky objemové, hlava bez obličejových rysů

Bedéilhac – sumární pojetí téměř bez vyznačení paží a nohou x kapuce, hlava zřetelně předchýlená, rysy obličeje, paže naznačeny svislé k břichu, ne k ňadrům

Brassempouy 3, 4, 5 – sumární pojetí, hlava chybí nebo je bez detailů a vzpřímená, paže chybí, nohy bez periferií

(Laussel „s rohem“ – nemobilní reliéf! objemový akcent ňader a boků x ruka na bříše s jednotlivými prsty, periferie dolních končetin, lehce naznačen postoj do X, hlava s úcesem, ale bez rysů obličeje)

Lespugue – excesivní pojetí objemu ňader a boků, paže na prsou x oddělené prsty, hlava lehce předchýlená, naznačení úcesu a oděvu (?)

Monpazier – chybí paže, maskovité pojetí obličeje, hlava vzpřímená x nohy realizovány až do periferií, ale jsou rovné, nikoli do „X“

La Mouthé – objemový akcent ňader a boků, paže chybí, periferie končetin také, nohy rovné, hlava nevýrazná

Pechialet – sumární pojetí bez paží a periferií dolních končetin, hlava jako jednoduchý útvar, nakloněná ke straně

Sireuil - bipolární

Tursac – bipolární

Východní Evropa

Avdějevo 1 až 7 – předchýlená kulovitá hlava s úcesem (copové a spirálové), paže na bříše, běžné vyznačení jednotlivých prstů, funkční ozdoby na hrudníku a v pase, dolní končetiny realizované do periferií, oddělené od kolen dolů

Gagarino 1 – západoevropské pojetí objemu těla a ňader, ruce na prsou, chybí periferie dolních končetin x kulovitá předchýlená hlava, úces

Gagarino 2 – předchýlená kulovitá hlava, paže na bříše, dolní končetiny realizované do periferií, oddělené od kolen dolů

Kostenki 1 až ? – souhrnně předchýlená kulovitá hlava s úcesem (copové a spirálové), paže na bříše, běžné vyznačení jednotlivých prstů, funkční ozdoby na hrudníku a v pase, dolní končetiny realizované do periferií, oddělené od kolen dolů

Jeliseviči – morfologicky zcela odlišné pojetí, nelze je srovnávat ani se sibiřskými štíhlými idoly, chybí ruce spojené na bříše a kulovitá hlava

Sibiř

Mal'ta – celkem publikováno cca 24 stojících ženských idolů v různém materiálu a úrovni zpracování, společná je kulovitá hlava, ruce na bříše, periferie dolních končetin jsou více méně kompletní, postoj do „X“ chybí, břišní partie je pojata střídmo, bez odkazů na těhotenství, ňadra jen jako ryté obloučky, hlava je vzpřímená, ve čtyřech případech je

zobrazen nezpochybnitelný celkový oděv, běžné je zobrazení copových účesů, z ozdob jen dva doklady bederního pásu!

Buret – čtyři známé ženské idoly morfologicky zcela odpovídají blízkým nálezům z Mal'ty, bez odkazů na fyzické těhotenství, žádné ozdoby.

Střední a jižní Evropa

Dolní Věstonice – spíše západoevropský, objemové pojetí ňader a boků, zanedbané periferie včetně rukou

Linsenberg – fragment, dolní končetiny realizované do periferií, rovné

Moravany nad Váhom – zcela západoevropská, objem ňader, žádné ozdoby, nezáměr o periferie

Pavlov sedící – tzv. porodní poloha, ruce na břiše x chybí hlava a periferie dolních končetin

Pavlov stojící mamutovinová – minimální členění, chybí paže i hlava, nohy rovné x chybí objemové pojetí a vyjádření ňader

Pavlov keramické torzo – ozdoba beder x objemové pojetí boků, zanedbání periferií dolních končetin

Petrkovice-Landek – bez periferií x plochá ňadra, štíhlá postava „sibiřského typu“

Weinberg – bipolární, objemové západoevropské pojetí

Willendorf I – štíhlejší x zcela pomínuté periferie

Willendorf II – hlava předchýlená, pracný copový účes stáčený do spirály (nereálné vzhledem k předpokládané nutné délce vlasů cca 250–300 cm), nohy do „X“, periferie provedeny včetně prstů x objemový akcent na ňadra a boky, ruce na prsou

Grimaldi/Mentona I až X – převažuje hlava kulovitá, ale vzpřímená, paže většinou nedochované, pokud lze soudit, byly spíše založené na břiše x periferie dolních končetin nerealizovány

Chiozza – hlava předchýlená (s kuželovitou stylizací), chybí objemové pojetí, dolní končetiny realizované do periferií, rovné x paže chybí

Parabita 1 a 2 – ruce na břiše x hlava vzpřímená, nohy rovné, provedení prstů

Savignano – západoevropský projev, ruce na prsou, kuželovitá stylizace výstupku hlavy, chybí periferie dolních končetin

Trasimeno – bipolární schéma

3. Příspěvek k interpretaci

Než přistoupíme k formulaci hypotézy vysvětlující tento rozdílný přístup k zobrazení ženské postavy, musíme vzít v úvahu i protipól ženského idolu, tedy trojrozměrné mobilní zobrazení muže. Ačkoli v západní Evropě jsou muži zobrazováni výrazně častěji než ve střední a východní Evropě, objemové mobilní pojetí prakticky neznáme, a to ani z jiných období mladého paleolitu. V plošném zobrazení jsou obecně muži zobrazováni z profilu, gravettienské zpodobení muže by mělo odpovídat pohledu zobrazení ženy v gravettienu, tedy en face. Bohužel zatím v západní Evropě nejsou doloženy žádné maskulinní motivy datované spolehlivě do gravettienu. Také ve střední a východní Evropě jsou kromě loutky z Brna II, která má zcela specifické postavení, známa jen jednotlivá torza.

Ve všech oblastech paleolitické Evropy jsou zobrazováni muži-šamani v převlecích ze zvířecí kůže nebo v transformačních antropomorfně-zoomorfních souvislostech. Pouze v západoevropském okruhu známe zobrazení muže bez atributů šamana či lovce, zvláště je třeba zmínit specifický kontext, který Henri Breuil označil jako tzv. oddací listy. Původně byly považovány za de facto otevřené sexuální scény, ve světle novějších poznatků je můžeme dnes chápat spíše jako bipolární téma. Rovněž u ženských idolů se bipolární téma běžně objevuje, a jak již bylo zmíněno, tato tematika se ani v této skupině výtvarných motivů nijak geograficky nevynezuje, a lze ji tedy chápat jak „globální“.

Tematika spojená čistě s femenními principy naopak jistě geografické aspekty v rámci

střední fáze mladého paleolitu projevuje. Jak je patrné již z výčtu lokalit a ještě lépe vysvítá z příložené mapky, idoly akcentující objemový akcent ženských atributů (ňadra, boky), doprovázený A: nezájmem o periferie nebo B: složením paží na prsou a vzpřímenou hlavou jsou rozšířeny především v západní části areálu rozšíření gravettien; naopak idoly akcentující rysy gravidity a atributy spojované s porodem a mateřstvím jsou rozšířeny především ve východní části oikumeny. Kombinace hodnocených znaků se nejvýrazněji objevují v tzv. tranzitních zónách, a to v severní (střední Evropou resp. Moravskou branou) i jižní (jižně kolem Alp a podél pobřeží) části „proudu“. Na základě charakteristického postoje lze oba modely interpretačně oddělit. Tzv. západoevropské pojetí se vzpřímenou hlavou a pažemi založenými na prsou lze chápat jako reprezentaci ženského sebeuvědomění v duchu „**inside power**“, který v jistém svém modu může být spojován i se sexuálními aspekty ženského fenoménu. Jistým zpovrchněním či zjednodušením tohoto pojetí mohou pak být idoly akcentující jen ženské tělesné (sexuálně atraktivní) atributy. Všechny tyto idoly jsou přirozeně bez ozdob, pokud tzv. ozdoby na gravettienských idolech budeme chápat jako symbolicko-praktický doplněk vyhrazený ženám-matkám. Tzv. východoevropské pojetí se schýlenou hlavou a rukama na břiše nebo na stehnech je orientováno velmi výrazně na jinou stránku ženské psýché, kde síla ženy vychází z její schopnosti darování života a periodické obnovy, jakési „**rebirth power**“. Sibiřské idoly jsou v tomto pojetí duchovněji orientované v tom smyslu, že již nezvzrazňují tělesné atributy mateřství a porodu, zachovávají však symbolické gesto rukou spojených na břiše.

Poznámky:

- 1 Trojrozměrné mobilní idoly jsou doložené zatím jen z Francie, nikoli z Iberského poloostrova.
- 2 Brassempouy je hlavička, nikoli zobrazení celé postavy, Isturitz a Laugerie Basse jsou v plošném provedení.
- 3 Druhé zobrazení obličejů z Dolních Věstonic je jen zběžným naznačením obličejových prvků, nikoli rysů; a navíc se jedná o pojetí plošné, ne objemové.
- 4 O skutečném portrétním záměru v daném geografickém kontextu podle mého názoru můžeme mluvit nejdříve v souvislosti se středověkým mecenátem. I portréty z římského období jsou importy ze zcela odlišného kulturního prostředí.

Literatura:

- A b r a m o v a, Z., 1963: *Izobrazení člověka v paleolitickém umění Evraziji*. Moskva – Lenin-grad.
- B a l á k, L., 2004: *Jungova persona aplikovaná pro gravettien a střední fázi mladého paleolitu v konfrontaci se sociobiologickým pohledem Edwarda O. Wilsona*. Příspěvek na konferenci „Přírodovědné metody v archeologii“ Nitra květen 2004, přístupné na <http://www.paleoetnologia.wz.cz/persona.htm>.
- C a r p e n t e r, E. – V a r l e y, F. – F l a h e r t y, R., 1959: *Eskimo*. Toronto.
- E l i a d e, Mircea 2004: *Obrazy a symboly*. Praha.
- G a m b l e, C., 1982: *Interaction and Alliance in Palaeolithic Society*. MAN (N.S.) Vol. 17, No. 1, 92-107. Southampton.
- L e r o i – G o u r h a n, A., 1965: *Préhistoire de l'art occidental*, Paris.
- L e r o i – G o u r h a n, A., 1968: *The Art of Prehistoric Man in Western Europe*, London.
- L é v y - S t r a u s s, C., 1996: *Myšlení přírodních národů*, Praha.
- M c D e r m o t t, L., 1996: *Self-Representation in Upper Paleolithic Female Figurines*, Current Anthropology 37:2 (April 1996), 227-275.
- S v o b o d a, J., 2002: *Paleolit a mezolit: myšlení, symbolismus a umění*. Brno.

Fotografie byly převzaty z následujících internetových stránek:

– http://www.cuevadepileta.org/descubrir_archivos/venusgaleria.htm (obr. 10, 12, 14, 16, 19, 20, 21, 24);

- <http://nihilum.republika.pl/> (podklad k mapě na obr. 1, obr. 3, 7, 8, 9, 13, 15, 17);
- <http://www.donsmaps.com/ukrainevenus.html> (obr. 2, 4, 5, 6);
- <http://www.ebaumsworld.com> (obr. 22);
- <http://www.longstrangetrip.com> (obr. 23).

Mgr. et Mgr. Ludmila Kaňáková - Hladíková (n. 1974), Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. Specializuje se na pravěké umění, které studovala na univerzitě v Zaragoze (Španělsko) a o němž přednáší na ÚAM FF MU od roku 2001.

A Contribution to the Problematics of the Gravettien and Pavloviene Feminine Idols

A b s t r a c t

Morphological analysis of the Gravettien and Pavloviene three-dimensional mobile idols has been until recently overly concerned with the so-called style in an over-generalizing fashion; or conversely, it focused on a single isolated phenomenon (putative obesity, disproportion). This contribution analyzes the features with symbolic, i.e. narrative potential as a complex of sorts. This complex of signs includes the level of detail of the bodily extremities, head pose, hair styling, position of arms, representation of breasts, detailing of fingers, posing and layout of legs, and hints of ornaments. This analysis has defined two main models, referred to as the East-European and West-European, according to their prevalent occurrence. The latter is characterized by the lack of interest in describing the bodily extremities, neglect of head and upper as well as lower limbs. If the extremities are realized, the head is erect, arms folded on the chest and legs are standing straight. Usually, the emphasis is put on plastic forms of breasts. Neither hair style nor adornments are depicted, save for isolated exceptions. The other model usually does depict the extremities: the head is leaning forward, arms are resting on the belly and legs have a “knock-kneed” shape with connected knees. It often captures a detail of the hairstyle, as well as adornment of the body with belts with attached shells and scallops. Specific combinations of both models are known from the Central Europe as well as the South Alps region. While the first model does not emphasize the maternal or maternity aspects of feminine symbolism, the other one is in their expression very convincing. When looking from above, the outline of the putatively obese belly is very sharp, which corresponds to advanced stages of pregnancy rather than obesity. The position of palms on the belly is a very characteristic subconscious gesture of a pregnant woman. The leaning head, connected knees and hands on the belly or thighs are a depiction of the first phase of birth-giving. The belt-like adornments in armpits or across the chest and back are interpreted by me as the functional tool for infant carrying and at the same time as a symbolic item related to the woman's advancement into the fertile phase of her life. The symbolism of mussels is unequivocally related to pregnancy and birth, as well as renewal, fertility, death and (re-)birth.

The so-called West European model with erect head and arms folded on the chest can be understood as a representation of feminine self-reflection in the spirit of “**inside power**”, which, in a certain mode, can be related to the sexual aspects of the feminine phenomenon. A certain flattening or over-simplification of this conception could have resulted in idols that accentuate the feminine bodily (sexually attractive) attributes. All of those idols are naturally without decorations if we understand the so-called decorations on the gravettien or pavloviene idols as the symbolic-practical accessories reserved for women-mothers. The so-called East-European model with the leaning head and arms on the belly or thighs is oriented towards a strikingly different part of the feminine psyche, where the power of woman stems from her ability to give life, and that of periodic renewal, some sort of “**rebirth power**”. The Siberian idols are from this point of view more spiritually oriented in the sense that they do not accentuate the bodily attributes of maternity and birth-giving, but they do preserve the symbolic gesture of hands connected on the belly.

Beitrag zur Problematik der weiblichen Idolfiguren aus der Kulturstufe des Gravettien und Pavloviene

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die morphologische Analyse der dreidimensionalen mobilen Idolfiguren aus der Kulturstufe des Gravettien und Pavloviene war bisher entweder zu summarisch auf den so genannten Stil ausgerichtet oder konzentrierte im Gegenteil ihre Aufmerksamkeit auf eine einzige Erscheinung (vermutliche Obesität, Disproportion). Der vorliegende Beitrag analysiert die Elemente mit einem symbolischen oder narrativen Potenzial als einen bestimmten Komplex. Dieser Komplex fasst folgende Merkmale zusammen: Körperperipherie, Kopfhaltung, Armposition, Brustgestaltung, Detaillieren von Fingern, Haltung und Lage der Beine,

Haarfrisur und Andeutung von Schmuck. Diese Analyse ergab zwei Hauptmodelle, die laut Ort des überwiegenden Vorkommens genannt worden sind: westeuropäisches und osteuropäisches Modell. Das eine ist durch Desinteresse an Peripheriegestaltung, Vernachlässigung von Kopf, Beinen und Armen charakterisiert. Falls die Peripherien realisiert sind, ist der Kopf aufrecht, die Arme vor der Brust verschränkt und die Beine gerade gestellt. Die Brustpartie wird gewöhnlich plastisch betont. Die Haarfrisur sowie der Schmuck werden bis auf vereinzelte Ausnahmen nicht abgebildet. Bei dem anderen Modell sind die Peripherien gewöhnlich ausgeführt, der Kopf ist vorgebeugt, die Arme vor dem Bauch verschränkt, X-Beine-Stellung mit zusammengepressten Knien modelliert. Häufig werden Frisurdetails und mit Muschelschalen besetzte Zierbänder am Körper dargestellt. Spezifische Kombinationen von den beiden Modellen sind aus Mitteleuropa und dem Südalpengebiet bekannt. Während das eine Modell die Mutterschafts- und Schwangerschaftsaspekte keinerlei verdeutlicht, wirkt das andere Modell in deren Darstellung sehr überzeugend. Beim Blick von Oben verläuft die Bauchkurve in einer sehr scharfen Linie, was einer fortgeschrittenen Schwangerschaft entspricht, jedoch keine Obesität bezeugt. Die Faustposition zeigt eine typische mütterliche Geste. Der geneigte Kopf, die zusammengepressten Knie und die Hände vor dem Bauch oder auf den Oberschenkeln stellen die erste Gebärphase dar. Die in der Taille, in der Achsel oder kreuzweise über die Brust verlaufenden Schmuckbänder werden als Funktionshilfsmittel fürs Tragen von Säuglingen und zugleich als symbolischer Gegenstand interpretiert, der mit dem Anfang der fruchtbaren Lebensperiode bei Frauen zusammenhängt. Die Muschelsymbolik ist eindeutig mit den Themen Schwangerschaft und Geburt sowie Fruchtbarkeit, Erneuerung, Tod und (Wieder)geburt verbunden.

Die so genannte abendländische Auffassung – weibliche Figuren mit aufrechtem Kopf und vor der Brust geschränkten Armen ist als Repräsentierung des weiblichen Selbstbewusstwerdens im Sinne „**inside power**“ zu verstehen, was auf seine Art auch mit sexuellen Aspekten des weiblichen Phänomens verbunden sein kann. Als eine gewisse Veräußerlichung oder Vereinfachung dieser Auffassung können dann Idolfiguren angesehen werden, die nur körperliche (sexuell attraktive) weibliche Attribute akzentuieren. Alle diese Idolfiguren tragen keinen Schmuck, wenn man die so genannten Bandschmuck an den Gravettien-Figuren für ein symbolisch-praktisches, den Müttern vorbehaltenes Beiwerk halten kann. Die so genannte osteuropäische Auffassung mit dem geneigten Kopf und auf dem Bauch oder den Oberschenkeln gelegten Händen ist sehr deutlich auf eine andere Seite der weiblichen Psyche ausgerichtet, in der alle Kraft der Frau aus ihrer Fähigkeit das Leben zu schenken und im periodischen Zyklus Erneuerung zu erreichen („**rebirth power**“) hervorgeht. Die derartig aufgefassten sibirischen Idolfiguren sind mehr geistig orientiert, indem sie die körperlichen Attribute von Mutterschaft und Geburt nicht unterstreichen, dabei aber die symbolische Geste mit den vor dem Bauch verschränkten Händen behalten.